

УДК 32:378.4(477.54)ХНУ,18/19“

Пересада О. О.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

ДО СТАНУ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядається стан політичної науки в університеті на кінець ХІХ – початок ХХ ст. Наголошується на складності вивчення політичної науки у зазначений період. Аналізуються деякі праці вчених, котрі працювали у цей період. Прогалини дослідження цієї теми в літературі з історії Харківського університету на сьогодні ще залишаються і їхнє заповнення є вкрай необхідним для побудови об'єктивної картини розвитку політичної науки.

Ключові слова: політична наука, Харківський університет, перехідний період, Афіньська демократія, філософія, богослов'я.

Пересада А. А.

ПОЛОЖЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ В ХАРЬКОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В КОНЦЕ ХІХ - НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА

Рассматривается состояние политической науки в университете в конце ХІХ – начале ХХ ст. Отмечается трудность изучения политической науки в указанный период. Анализируются некоторые работы ученых, которые работали в указанный период. Пробелы в исследовании этой темы в литературе по истории Харьковского университета всё еще остаются, и их заполнение является крайне необходимым для построения объективной картины развития политической науки

Ключевые слова: политическая наука, Харьковский университет, переходной период, Афинская демократия, философия, богословье.

Peresada O.

STATE OF POLITICAL SCIENCE AT KHARKOV UNIVERSITY IN THE LATE XIX - EARLY XX CENTURY

This article is focused on the University political science status at the end of XIX - early XX century. It 's noticed the complexity of the political science study in this period. Some scientists, who worked during this period are being analyzed. There are still gaps in literature which is devoted to this topic reserach which remains particularly relevant . It is also important to build complete picture of political science contemplation of that period .

Key words: political science, University of Kharkov, the transition Athenian democracy, philosophy, and theology.

Перехідні періоди в історії суспільств завжди викликали підвищену зацікавленість дослідників. У цей час проводяться грандіозні експерименти у всіх сферах життя, пропонуються сміливі і нерідко утопічні проекти влаштування нового світу. Руйнується споконвічна система цінностей, руйнується все старе й традиційне, звичне для буття, втрачаються колишні ідеали.

Політична наука в Харківському Імператорському університеті наприкінці ХІХ – початку ХХ століття розвивалась на

базі юридичного та історико-філологічного факультетів. Викладання гуманітарних дисциплін на той час піддавалось величезному натиску з боку влади. Викладачі мали у всьому підтримувати державний лад Російської імперії.

Прагнення всіляко обмежити вивчення теоретичних дисциплін особливо обтяжливо відбилосся на науках, котрі стосувались питань світогляду, проблеми державного устрою, права, організації влади. „То був час, важкий для університетської науки, – свідчив сучасник, – час, коли професора гуманних і юридичних наук в програмах

своїх курсів були змушені відхрещуватися від всіляких теорій” [1].

Далі пропонується розгляд робіт учених, котрі працювали в Харківському університеті наприкінці XIX – початку XX століття. Серед них Ар. Фатеев, М. С. Голдін, Ф.О. Зеленогорський, Є. Г. Кагаров, Амф. Лебедев, І. Г. Оршанський.

Неможливо оминати постать Д. І Каченовського. Його Творчий доробок досліджує зокрема, Ар. Фатеев у своїй промові „Ідея особистості в політико-філософських творах Д. І. Каченовського”, котра була вимовлена у 1905 р. Філософські ідеї І. Каченовського важко переоцінити. Він був у центрі наукового життя Російської імперії, набагато випереджав свій час. Каченовський вважав, що тільки завдяки вивченню політичної науки можна знайти вихід із багатьох кризових ситуацій, у котрих знаходилась тодішня державність. Її треба лікувати, а щоб лікувати, спочатку треба знайти що лікувати. Але найголовніша теза Д. Каченовського – це те, що взаємодія особистості й політичної організації знаходиться у місцевому самоврядуванні і гарантії прав особистості, зазначає Фатеев [2, с.49].

М. С. Голдін у своєму творі „До історії взаємовідносин монархії та земства в Пруссії в XIV-XVII столітті”, котрий побачив світ у 1914 р. відмічає, що наприкінці XVII – початку XVIII ст. в Пруссії починається занепад земств у їх політичному значенні. Основною причиною реформ тодішнього курфюрста Фрідріха-Вільгельма була необхідність централізації влади, упорядкування податкової системи. Фрідріх III зумів скоротити повноваження земств, їх діяльності, котрі намагались відтворити свої права та привілеї після смерті так званого Великого курфюрста. Незважаючи на спроби дворянської опозиції впливати на політику монархії, Фрідріху III вдалось створити певні комісії, котрі впливали на дворянську опозицію, зокрема, шляхом обіцяння милостей або, навпаки, погроз. Але ці дії не були достатніми. Виходом з цієї ситуації стала реорганізація політики монархії – перехід до „принципового абсолютизму”. Подальше посилення впливу монархії привело до того, що провідні стани вирішили підкоритися і встановити певні правовідносини. Але стан речей вже не міг бути таким, як раніше. Замість станової системи віддається перевага розвитку суверенітету держави [3, с. 498-499].

У своєму виступі „Загальна характеристика руху філософії в останні три століття в

її найголовніших напрямках” 1893 року Ф. Зеленогорський торкається питання історії філософії за останні 300 років. Він справедливо приділяє увагу розвитку філософської думки в Італії, потім в Англії та Франції, Голландії. Зокрема називає Декарта „батьком нової філософії”, згадує Спінозу як засновника нової філософської системи. Говорячи про стан філософської науки у XIX столітті, Ф. Зеленогорський підкреслює, що вона існувала в достатньо напруженому становищі. Філософська наука того часу дійсно нерідко знаходилась у скрутному становищі, не знаходила часто свого місця у науковому світі.

Ф. Зеленогорський також звертається до Дж. Локка, який малював людські знання з точки зору психології особистості – відчуттів і рефлексії цих відчуттів. Щодо Канта, то автор, на нашу думку, справедливо віддає йому місце „революціонера” німецької філософії. Стосовно Лейбніца можна виділити його закон безперервності [4, с. 9-10].

У своїй роботі „Спірні питання, пов'язані з псевдоксенофонтовою „Афінською політєю”, котра побачила світ у 1914 р., Є.Г. Кагаров зазначає, що псевдоксенофонтова „Афінська політія”, безумовно, є значним пам'ятником античної філософської та політичної думки. У цьому трактаті є багато протиріч, на що вказує Євген Георгійович Кагаров. Так, наприклад, автор одночасно критикує тодішню афінську демократію та схвалює внутрішню політику Афін. Виділяються три теорії особливості конституції трактату: психологічна, дипломатична та літературно-критична. На нашу думку, слід більше зосереджуватись на самій суті трактату, а не займатися демагогією стосовно особливостей викладання. Стосовно часу написання трактату, то Є. Кагаров вважає це 426 або 425 до н.е. Можна сказати, що доцільніше було б використовувати рамки 431-414 рр., оскільки вони є більш реалістичними, також не є можливим встановити остаточно автора цього твору. На нашу думку, цей трактат має ціль засудити афінську демократію в саркастично-іронічному тоні і не є реальним дослідженням чи заклик до дії. Він має на меті показати необхідність діяти задля блага народу в існуючих, не завжди ідеальних, умовах [5].

Богословська освіта на той час вважалась украй важливою. Варто лише згадати теорію народності – „Православ'я, самодержавство, народність” [6]. Професор Амф. Лебедев розглядає історію кафедри богослов'я у

своїй праці „Кафедра богослов'я в Харківському університеті (1819-1896 рр.) Исторична записка” видана у 1896 році. Амф. Лебедев приділяє значну увагу якості підбору кадрів на посаду завідувача кафедри богослов'я, що ще раз нагадує нам про значний вплив церкви на суспільне життя в умовах самодержавства [7].

І. Г. Оршанський розглядає позитивістську філософію О. Конта у своїй роботі „Позитивізм і контизм”. На нашу думку, головним для автора є саме методологія переходу від одного періоду людської думки до іншої. І. Оршанський підкреслює, що соціологія, на думку О. Конта, ще не стала на позитивний шлях. Безумовно, для Оршанського, як для психолога та психотерапевта, насамперед було цікаве ставлення Конта до психології, а воно як відомо, було негативне і І. Оршанський погоджується з ним що методи психології самоспостереження не можуть дати відповіді на багато питань. Тобто, з точки зору І. Оршанського, контівська філософія має допомогти психології саме у зміні методології завдяки позитивізму і таким чином зміні системи сприйняття навколишнього світу. Задля нормального існування людства необхідна вельми виміряна система ідей, думок, з чим ми не можемо не погодитися, бо навести лад у суспільстві вкрай важко, коли не існує єдиної системи координат, цінностей, бачення світу, суспільства і свого місця у ньому [8, с.102-104].

Таким чином, можна сказати, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття увага приділялась вивченню питань афінської демократії, філософських рухів і державного устрою. Неможливо оминати і богослов'я, котре на той час було однією з дисциплін, на якій тримався державний устрій і здійснювався вплив держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романович-Славитский А. Жизнь и деятельность Н. Д. Иванничева / А. В. Романович – Славитский. – СПб.: Древняя и новая Россия, 1876. – № 1-3.
2. Фатеев А. Идея личности в политико-философских сочинениях Д.И. Каченовского / Ар. Фатеев // Памяти Дмитрия Ивановича Каченовского : Торжеств. засед. Юрид. о-ва при Имп. Харьк. ун-те 22 нояб. 1903 г. : Характеристики и воспоминания / В.А. Ястржембский, М. Ковалевский, А.Н. Фатеев, Н.Ф. Сумцов, Л.Л. Гиришман, А.П. Шимков. – Х. : Типо-Лит. Н.В. Петрова, 1905. – С. 43-54.
3. Гольдинъ Н. Къ исторіи взаимныхъ отношеній монархіи и земства въ Пруссіи въ ХVІІ – ХVІІІ векахъ / Н.С. Гольдинъ // Сборник Харьковскаго историко-филологическаго общества : Т.21 / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. – Х. : Типография „Печатное дело”, 1914. – С. 456-502.
4. Зеленогорский Ф. Общая характеристика движения философии в последние три века в ее главнейших направлениях / Ф.А. Зеленогорский // Записки Императорскаго Харьковскаго университета. – Х., 1893. – Кн. 2. – Ч. офиц. – С. 1-23.
5. Кагаровъ Е. Спорные вопросы, связанные съ псевдоксенофоновой „Афинской политіей” / Е.Г. Кагаровъ // Сб. статей в честь проф. В.П. Бузескула / Сборник Харьковскаго историко-филологическаго общества: Т.21 / Харьковский университет. Историко-филологическое общество. - Х. : Типография „Печатное дело”, 1914. – С. 212-221.
6. Политическая наука: Словарь-справочник. сост. Санжаревский И.И. - Тамбов, 2010. [режим доступа] http://glos.virmk.ru/01_o.htm
7. Лебедев Амф. Кафедра богословия в Харьковском университете (1819–1896 г.). (Историческая записка). – Х. : Тип. и лит. Зильберберг, 1896. – 22 с.
8. Оршанский И.Г. Позитивизм и Контизм. Часть I. Учение Конта / И. Г. Оршанский // Записки Императорскаго Харьковскаго университета. – Х., 1893. – Кн. 2. – Ч. неофиц. – С. 85-116.